

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

УДК 340.116

*Є. Л. Бичковський**аспірант кафедри теорії та історії держави і права
Міжнародного гуманітарного університету*

НАУКОВО-ПРАКТИЧНИЙ КОМЕНТАР: РОЛЬ ТА ЗНАЧЕННЯ У ПРАВОВОМУ ЖИТТІ УКРАЇНИ

Актуальність дослідження. Сьогодні Україна перебуває на шляху важливих змін у формуванні та функціонуванні правової системи. Одним із пріоритетних завдань є адаптація вітчизняного законодавства, причому не тільки до вимог сучасного суспільства, а й до багатьох положень правової бази Європейського Союзу. Зазначені процеси мають відбуватися за умов всебічного наукового обґрунтування та розробленням цілісної концепції, яка б зважала як на особливості розвитку вітчизняної правової системи, так і на кращий досвід європейських країн. На такому фоні особливого значення набуває юридична доктрина й юридична практика, ефективність правозастосовних і правореалізаційних процедур якої цілком залежить від розуміння тексту закону, а отже, від якості таких правових актів. Але законодавцю не завжди вдається вдало виразити сутність свого волевиявлення на необхідному рівні. Зазначену проблему можна подолати завдяки використанню рекомендаційних положень, які містяться в такому особливому виді доктринальних актів, як науково-практичний коментар.

Зазначені положення зумовлюють актуальність наукових досліджень ролі науково-практичного коментаря у правовому житті суспільства.

Мета статті – визначити роль і нормативний потенціал науково-практичного коментаря в правотворчій і правозастосовній діяльності в Україні.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання проблеми. Роль доктринальних актів, зокрема й окремі питання щодо науково-практичних коментарів, досліджували такі науковці: С.С. Алексєєв, С.В. Васильєв, В.В. Дудченко, М.І. Козюбра, О.Л. Копиленко, В.С. Нерсисянц, Ю.М. Оборотов, Н.М. Оніщенко, Н.М. Пархоменко, О.В. Петришин, В.М. Селіванов, І.В. Семеніхін, В.Я. Тацій, О.Ю. Тодика, Ю.С. Шемшученко та інші.

Виклад основного матеріалу. Наукова обґрунтованість нормотворчих і правозастосовних процесів є невід'ємною умовою організації якісного й ефективного правового регулювання.

На думку А.І. Демидова, її відсутність призводить до неузгодженості законотворчості, супрово-

джується «розривом правової теорії і юридичної практики», що формуються під тиском власних поточних завдань, які не враховують перспективу розвитку одна одної; відсутністю в масиві юридичної діяльності ознак системності [4, с. 8].

Водночас в організації правового впливу в сучасній Україні все значнішу роль починають відігравати додаткові джерела права.

Щодо зазначеного Г.О. Христова цілком слушно зазначає, що «через рішення та висновки органу конституційної юрисдикції особливу роль в Україні починають відігравати доктринальні положення (доктрина), які наводяться в обґрунтування рішень Конституційного Суду та набувають юридичного значення в правовій системі України в силу обов'язковості й остаточності останніх» [30, с. 92].

Суб'єкти правозастосування й інші зацікавлені особи повинні мати доступ до інформаційно зрозумілих і науково обґрунтованих моделей втілення в життя правових норм. Розробка останніх є одним із завдань, що вирішують науково-практичні коментарі законодавства, які треба розуміти як юридичний текст, що є формою вираження юридичної доктрини та містить узгоджені наукові погляди і концептуальні висновки вчених і/або практиків правової сфери щодо сутності письмових правових актів, порядку їх втілення в життя та зв'язку з іншими актами. Отже, визначення ролі та нормативного потенціалу науково-практичного коментаря в правотворчій і правозастосовній діяльності в Україні має не лише теоретичне, але й важливе практичне значення.

У процесі визначення ролі науково-практичних коментарів у вітчизняній правовій системі варто зазначити, що вони як особливі різновиди актів юридичної доктрини активно впливають на правотворчі та правозастосовні процеси. Умовно, для правотворчості, науково-практичний коментар є «лакмусовим папером», який відображає недоліки формального вираження волевиявлення правотворця в правовому акті. Завдяки якісному науково-практичному коментарю відкриваються всі можливі та приховані сенси і значення, а також моделі належного втілення в життя правових приписів. Саме в такому, пев-

ною мірою критичному ставленні до тексту правових актів і розкривається ключова змістовна ознака науково-практичних коментарів, що вирізняє їх серед інших актів юридичної доктрини, які більше спрямовані на обґрунтування нових положень або перспектив окремих інститутів.

У зазначеному аспекті варто погодитися із В.С. Нерсисянцом, який наголошував: «Доктрина права завдяки своїй юридико-логічній трактовці позитивного права не лише відображає, але й виражає, визначає його, тобто активно бере участь у процесі його створення й реалізації» [18, с. 384].

На такому фоні цілком логічними є зауваження П.М. Рабіновича, який відносить юридичну науку до тих соціальних чинників, що впливають на зовнішню форму права [22, с. 94], і О.Ю. Задорожного щодо віднесення доктринальних актів до вторинних, нетрадиційних, додаткових джерел права, «неформального чинника правотворчості й правореалізації» в процесі вдосконалення законодавства, створення правових понять, юридичних категорій, якими користується законодавець, виробленні прийомів і методів тлумачення й реалізації права [7, с. 125].

Вплив науково-практичних коментарів на організацію та діяльність правової системи достатньо відчутний.

Так, юристи виступили ініціаторами формування нових правових інститутів: торговельного, вексельного права, права залізниць, телеграфів, автоматів, автомобілів тощо ще до того, як такі права знайшли конкретний вираз у кодифікації [6, с. 123].

Власне, імплементація доктринальних положень в юридичну практику відбувається, зазвичай, саме за допомогою доктринальних інтерпретаційно-правових текстів, зокрема й науково-практичних коментарів законодавства [14, с. 41].

Специфіка і складність права (зміст норм, їх системність, оціночні поняття, неперсоніфікованість адресатів тощо) об'єктивно призводить до участі юристів-вчених у поясненні тих чи інших дискусійних аспектів права юристам-практикам, іншим учасникам правових процедур. До зазначеного належить і така сфера діяльності, як тлумачення права [3, с. 219].

Непересічне значення доктринального тлумачення в правовому житті суспільства, зокрема й у контексті правозастосування, знайшло обґрунтування в сучасній концепції соціологічної юриспруденції, що розглядає право не лише як механічну сукупність писаних норм, як єдині загальні правила, принципи та судові рішення, але також включає в поняття права й доктрини, ідеї визначних вчених, а до матеріальних джерел, поряд із законодавством і прецедентом, відносяться думки юристів [1, с. 13].

Науково-практичні коментарі є дуже затребуваними актами серед фахівців юридичного профілю.

У кабінеті кожного судді, державного службовця і ще багатьох осіб є примірники різноманітних коментарів до чинного законодавства. І саме з допомогою таких доктринальних актів службовці здійснюють свою діяльність, отримуючи методологічне підґрунтя втілення в життя правових норм. У тих випадках, коли суди використовують положення, обґрунтовані в текстах науково-практичних коментарів законодавства, як основу для своїх актів, доктринальні ідеї є критерієм правомірної поведінки та підтримуються державою.

Щодо вищезазначеного І.В. Семеніхін зауважує, що часто офіційне тлумачення базується на висновках вчених, тобто за змістом є доктринальним, а за формою вираження – офіційним. Особливо чітко це проявляється в діяльності Конституційного Суду, що складається з відомих вітчизняних юристів-вчених. Крім того, при Конституційному Суді України діють Комісія з наукового та інформаційного забезпечення й Управління правової експертизи, що відповідають за наукове забезпечення юрисдикційної діяльності Суду [28, с. 75]. Отже, «існує можливість впливу юридичної науки на офіційні рішення, що приймаються Конституційним Судом» [15, с. 167].

А.О. Селіванов зазначає, що під час здійснення правосуддя судді звертаються до авторитетних наукових джерел, зокрема й до науково-практичних коментарів Конституції, кодексів і законів України, що формує їхнє суддівське уявлення в конкретних справах щодо правових явищ, правовідносин, правового статусу суб'єктів права тощо. Право юристів реалізується через узагальнення (вчення), набуваючи інтегрованої форми, в якій воно виражається як судові рішення. Так, Пленум Верховного Суду України, узагальнюючи судову практику, виходить, насамперед, із доктринальних положень, що є орієнтиром для висновків, які мають рекомендаційне значення для судів [25, с. 7].

Аналізуючи роль Конституційного Суду, М.В. Савчин зазначає, що останній бере до уваги матеріали порівняльно-правового аналізу, думки авторитетних фахівців (доктрину), звичайну практику здійснення певних процедур (звичай) [23, с. 77].

Не менш важливим аспектом, який характеризує значну роль науково-практичних коментарів у правовому житті держави, є здатність деталізувати особливості зв'язку коментованих норм з іншими актами.

Так, у коментарі до ст. 3 Кримінального кодексу України ми бачимо, що законодавство про кримінальну відповідальність становить Кримінальний кодекс України, який ґрунтується на Конституції України і загальноновизначених принципах і нормах міжнародного права [13, с. 14], що відповідає змісту ст. ст. 8 та ст. 9 Конституції України.

У коментарі до ст. 49 Цивільного кодексу України йде відсилка до Закону України «Про органи реєстрації актів цивільного стану», коментар до ст. 50 Цивільного кодексу України містить відсилки до Конституції України, Господарського кодексу України і Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців». У коментарі до ст. 55 Цивільного кодексу України є відсилки до спільного Наказу Державного комітету України у справах сім'ї та молоді, Міністерства охорони здоров'я України, Міністерства освіти України, Міністерства праці та соціальної політики України [17, с. 72].

У коментарі до ст. 207 Сімейного кодексу України наданий перелік нормативно-правових актів, що регулюють відносини з усиновлення. Нормативно-правові акти в наведеному переліку розташовані згідно з ієрархією, від кодексів до наказів міністерств України [16, с. 327].

Зважаючи на зазначені положення, ми можемо переконатися в значній ролі науково-практичних коментарів в юридичній практиці. Щодо правотворчої діяльності, коментарі мають меншу роль, але все одно є підґрунтям формування нових правових актів.

Так, Н.М. Пархоменко, розглядаючи ознаки, перспективи розвитку системи джерел права, акцентує увагу на необхідності збільшення ролі правової доктрини в системі, забезпечення постійного зворотного зв'язку юридичної науки і практики. Правова доктрина, на її думку, є частиною системи джерел права (її підсистемою), проте власної системної структури не має [19, с. 11].

Науково-практичний коментар є одним із важливих чинників стабілізації державно-правового розвитку, адже не лише впливає на морально-духовний бік життєдіяльності суспільства, але й сприяє його консолідації, ефективному правовому розвитку, вдосконаленню форм державності.

На підставі доктрини, зазначає В.М. Селіванов, «з урахуванням філософсько-правового розуміння закономірностей поведінки учасників юридичних відносин створюються теоретичні засади впровадження юридичних норм у соціальну дійсність, структуруються теорії, зокрема, мають здійснюватись конституційне моделювання і прогнозування» [26, с. 18].

В.В. Сорокін і С.А. Калінін звертають увагу на те, що в період складних змін у державно-правовому житті саме правова доктрина повинна перебувати в основі реформування різних сфер життєдіяльності держави, аби забезпечити підтримання в суспільстві злагоди, недопущення соціального напруження, сталий і безконфліктний розвиток правової системи загалом [9, с. 41].

М.В. Кармаліта вказує на те, що правова доктрина здатна бути основою державної політики, спрямовуючи останню на демократичну трансформацію вітчизняної правової системи. Сучасна

практика не може не вивчати і, найголовніше, не враховувати теоретичних висновків, які випливають із досвіду, а також не брати до уваги науково обґрунтованих рекомендацій, спрямованих на вдосконалення практичної діяльності [10, с. 21].

Як особливий зв'язок між наукою, практикою і правотворчістю, науково-практичний коментар конкретизує істинний зміст правових положень відповідно до духу й ідеї права.

А.О. Зозуля зазначає, що найважливіші, базисні положення й висновки юридичної доктрини не дозволяють судді формулювати правила, які суперечать сутності права. За умови існування певних обставин (неясності, пробільності, рамочного характеру законодавства) доктрина стає джерелом права, що має судову легітимацію [8, с. 171].

Для подолання наявних перешкод у такому процесі, зазначає О.В. Петришин, необхідно звільнитися від сприйняття права у звуженому інструментальному сенсі, яке заважає формуванню сучасної теорії права, реалізації інтегративної функції загальнотеоретичної юридичної науки, формуванню нових й оновленню наявних правових категорій [21, с. 91].

Але навіть із врахуванням доцільності та необхідності використання доктринальних положень у процесі правотворчості, сьогодні ми можемо констатувати недостатній рівень її застосування в законодавчій практиці.

Так, А.О. Селіванов зауважує, що недалеко від істини є невтішний висновок про те, що все менше ми спостерігаємо наявність у законотворчості доктринального підходу з боку суб'єктів законотворчої ініціативи. Насправді, правовою доктриною не так часто керуються в законотворчій практиці, що призводить до зниження якості законопроектів. У кращому разі суб'єкти нормотворчості залучають науковців до проведення наукової експертизи. Навіть під час розроблення концепції та проекту нормативно-правового акта авторським колективом рідко використовується доктринальна позиція [24, с. 34].

Однак В.Я. Тацій справедливо зауважує, що така практика є неприйнятною. «Депутати повинні працювати вже з готовим проектом закону, розробленим на відповідне замовлення фахівцями у певній галузі знань», – підсумовує вчений [29].

Право існує не для того, щоб бути формалізованим у навіть нехай і найякіснішій формі, але для того, щоб ефективно впорядковувати суспільні відносини. На жаль, вітчизняний законодавець намагається вирішити проблему правового регулювання не стільки завдяки створенню досконалого механізму реалізації приписів, скільки через намагання лише формального покращення тексту.

О.В. Петришин зазначає, що «зростання кількості законів прямо не пов'язується з ефективністю правового регламентування: недоліки «невда-

лих» законів вирішуються за рахунок прийняття нових, так би мовити, кращих законів, а потім – ще кращих» [20, с. 24].

Як наслідок, з майже 3 тисяч законів, що були ухвалені за останні 20 років, дві третини стосувалися внесення змін до вже наявних актів. Цікавим є те, що на низьку якість законів, яка є однією із причин їх недостатньої ефективності, звертають увагу не лише науковці [31, с. 16].

Чинне законодавство доволі громіздке і суперечливе; у ньому химерно поєднуються різнопланові й різнорідні, нерідко несуміжні між собою норми чи навіть окремі закони. М.Ю. Козюбра цілком слушно зазначає, що «такий законодавчий хаос надзвичайно ускладнює процес застосування, що не може не відбиватися негативно на утвердженні верховенства права» [11, с. 13].

Зазначені висловлювання науковців підкреслюють необхідність переосмислення порядку організації законотворчої діяльності в нашій державі, значне місце в якій мають посісти саме доктринальні положення. Доктринальні акти засновані на високому рівні правової культури і правових цінностях, суб'єкти їх створення відрізняються від інших не тільки за науковим рівнем, але й за рівнем своєї свідомості та відношення до права.

У зазначеному аспекті слушною є висловлена О.Л. Копиленко думка про необхідність створення програми науково-правового забезпечення законодавчого процесу, яка сприяла б піднесенню рівня науково-правових засад у законотворчості до нагальних потреб суспільства; досягненню її вищої ефективності; передбаченню динаміки розвитку, визначенню її пріоритетів; забезпеченню верховенства Конституції; належному співвідношенню галузей і інститутів законодавства, розробленню проблем його структуризації; розробленню процедур попередження і подолання юридичних колізій тощо [12, с. 87].

Водночас тісний зв'язок науково-практичного коментаря з об'єктивними потребами суспільства дозволив би значною мірою подолати й проблему неповної відповідності чинного законодавства вимогам соціуму.

Так, білоруський дослідник С.Ф. Демченко підкреслює, що «без правової доктрини неможливо обійтися в процесі формування законодавства, яке повинно мати похідний щодо неї характер. Це дозволить уникнути суперечностей не тільки між окремими положеннями законодавства, але й, насамперед, між законодавством і об'єктивними законами людського буття» [5, с. 119].

Розвиваючи зазначені положення, С.В. Бошно вказує, що «залежність законодавця від доктрини сприяє підвищенню якості нормативних правових актів», до того ж «загальні ідеї й судження мають бути єдиним коренем, джерелом усіх форм права» [2, с. 79].

В ідеалі саме вироблені юридичною наукою положення, що отримали визнання в середовищі професійних юристів, мають бути теоретичною основою правової політики держави, фундаментальною базою проведення правових реформ.

Водночас дуже частими є випадки, коли державні органи самі звертаються по допомогу до науковців. І.В. Семеніхін зазначає: «У той же час практиці відомо багато випадків, коли слідчі, прокурори звертаються до кафедр юридичних вузів, наукових установ, авторитетних учених із проханням дати письмовий висновок у кримінальній справі щодо кваліфікації певного діяння. Висновки спеціалістів-криміналістів долучаються до кримінальних справ, на них посилаються слідчі, прокурори для обґрунтування прийнятого щодо кваліфікації рішення. Хоча це і не передбачено законом, але потреба в такого роду безпосередньому сприянні кримінально-правової науки правозастосовній практиці існує, і вона з часом буде загострюватися» [27, с. 306].

Висновки. У підсумку проведеного дослідження ми можемо констатувати, що науково-практичний коментар відіграє значну роль у правовому житті сучасного суспільства. Домінуючим сферами його втілення є, безумовно, правозастосовна і правореалізаційна. Щодо законотворчої сфери, науково-практичні коментарі теж відіграють певну роль, передусім, як документи, що містять вказівки на напрями вдосконалення положень чинного законодавства, і в такому сенсі можна стверджувати, що коментарі слугують досягненню відповідності форми та змісту права.

Соціальна затребуваність науково-практичних коментарів як особливих доктринальних актів проявляється у процесі фактичного здійснення юридичної діяльності фахівцями, або коли є бажання зацікавленого суб'єкта самостійно, реалізувати чи захистити свої права. Науково-практичні коментарі присутні в усіх найбільш важливих галузях права і є одними із засад формування державної правової політики. Прийняття коментарів до законодавства здійснюється за активної участі вчених-юристів, найбільш кваліфікованих спеціалістів-практиків і незалежних експертів.

Зважаючи на все вищезазначене, можна стверджувати, що науково-практичний коментар є не тільки невід'ємною частиною правового життя нашої держави, але й вагомим чинником, розкриваючи суть якого, ми наближаємося до розуміння сутності права.

Література

1. Боботов С.В. Конституционная юстиция : сравнительный анализ / С.В. Боботов. – М. : Издательство Всероссийского государственного университета юстиции (РПА Минюста России), 1994. – С. 13.

2. Бошно С.В. Доктрина как форма и источник права / С.В. Бошно // Журнал российского права. – 2003. – № 12. – С. 79.
3. Венгеров А.Б. Теория государства и права : [учебник] / А.Б. Венгеров. – М. : Юриспруденция, 1999. – С. 219.
4. Демидов А.И. Принципы юридической доктрины России / А.И. Демидов // Российская юридическая доктрина в XXI в.: проблемы и пути их решения : науч.-практ. конф. (3–4 окт. 2001 г.) / под ред. А.И. Демидова. – Саратов : Издательство Саратовской государственной академии права, 2001. – С. 8.
5. Демченко С.Ф. О формировании отечественной правовой доктрины / С.Ф. Демченко // Вестник Высшего хозяйственного суда Республики Беларусь. – 2010. – № 5. – С. 119.
5. Дністрянський С.С. Загальна наука права і політики / С.С. Дністрянський // Антологія української юридичної думки : в 6-ти т. / редкол. : Ю.С. Шемшученко (голова) та ін. – Т. 1 : Загальна теорія держави і права, філософія та енциклопедія права / упорядники : В.Д. Бабкін, І.Б. Усенко, Н.М. Пархоменко; відп. редактори В.Д. Бабкін, І.Б. Усенко. – К. : Видавничий дім «Юридична книга», 2002. – 568 с.
6. Задорожний Ю.А. Римське право – доктринальна першооснова права та юридичної науки в країнах романо-германської правової сім'ї та України : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» / Ю.А. Задорожний ; Національна академія внутрішніх справ. – К., 2008. – С. 125.
7. Зозуля А.А. Доктрина в современном праве : дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теория и история права и государства; история правовых учений» / А.А. Зозуля ; Санкт-Петербургский Гуманитарный университет профсоюзов. – СПб., 2006. – С. 171.
8. Калинин С.А. Правовая доктрина как системообразующий фактор в праве / С.А. Калинин // Право и демократия : [сб. научн. тр.]. – 1998. – Вып. 9. – С. 41–42.
9. Кармаліта М.В. Значення правової доктрини в контексті джерел права / М.В. Кармаліта // Юридична Україна. – 2010. – № 6 (90). – С. 21.
10. Козюбра М.І. Верховенство права : українські реалії та перспективи / М.І. Козюбра // Право України. – 2010. – № 3. – С. 13.
11. Копиленко О.Л. Деякі методологічні аспекти наукового забезпечення законодавчого процесу / О.Л. Копиленко, Г.О. Мурашин // Методологічні проблеми правової науки : матеріали міжнар. наук. конф., м. Харків, 13–14 грудня 2002 р. / упоряд. М.І. Панов, Ю.М. Грошевий. – Х. : Право, 2003. – С. 87.
12. Кримінальний кодекс України : [наук.-практ. комент.] / відп. ред. Є.Л. Стрельцов. – Вид. 8-ме, переробл. та допов. – Х. : Одиссей, 2012. – 904 с.
13. Мадаев Е.О. Доктрина в правовой системе Российской Федерации : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теория и история права и государства; история правовых учений» / Е.О. Мадаев ; Национально-исследовательский университет «Высшая школа экономики». – М., 2012. – С. 41.
14. Михайлович Д.М. Деякі аспекти проблематики доктринального тлумачення / Д.М. Михайлович // Вісник Національного університету внутрішніх справ. – 2002. – Вип. 20. – С. 167.
15. Науково-практичний коментар Сімейного кодексу України : пер. з рос. / [С.В. Ківалов, Ю.С. Червоний, Г.С. Во-лосатий та ін.]; за ред. Ю.С. Червоного. – К. ; О. : Юрінком Інтер, 2008. – 504 с.
16. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України : станом на 1 травня 2012 р. / за заг. ред. В.В. Богатиря. – К. : Центр учбової літератури, 2012. – 1024 с.
17. Нерсисянц В.С. Общая теория права и государства : [учебник] / В.С. Нерсисянц. – М. : Инфра-М, 1999. – С. 384.
18. Пархоменко Н.М. Система джерел права : ознаки, властивості та зміст / Н.М. Пархоменко // Часопис Київського інституту права. – 2007. – № 3. – С. 11–12.
19. Петришин О.В. Соціальне і юридичне в природі права / О.В. Петришин // Щорічник українського права. – 2009. – № 1. – С. 24.
20. Петришин О.В. Соціально-юридична природа права / О.В. Петришин // Правова система України : історія, стан та перспективи : у 5-ти т. – Т. 1 : Методологічні та історико-теоретичні проблеми формування і розвитку правової системи України / за заг. ред. М.В. Цвіка, О.В. Петришина. – Х. : Право, 2008. – С. 91.
21. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави : [навч. посіб.] / П. М. Рабінович. – 6-е вид. – Х. : Консум, 2002. – С. 94.
22. Савчин М.В. Природа актів Конституційного Суду України : теоретико-методологічні аспекти / М.В. Савчин // Вісник Конституційного Суду України. – 2007. – № 5. – С. 77.
23. Селіванов А.О. Проблемні аспекти законотворчого процесу та їх відображення в рішеннях Конституційного Суду України / А.О. Селіванов // Право України. – 2004. – № 9. – С. 34.
24. Селіванов А.О. Судове право : нова галузь права чи теоретична думка? / А.О. Селіванов // Вісник Верховного Суду України. – 2008. – № 6. – С. 7.
25. Селіванов В.М. До питання методології розроблення сучасної правової доктрини України / В.М. Селіванов // Вісник Національної академії правових наук України. – 2005. – № 2. – С. 18–19.
26. Семеніхін І.В. Проблемні аспекти реалізації правової доктрини у правозастосовній практиці / І.В. Семеніхін // Вісник Національної академії правових наук України. – 2010. – № 3. – С. 303–310.
27. Семеніхін І.В. Правова доктрина : загально-теоретичний аналіз / І.В. Семеніхін ; наук. ред. О.В. Петришин. – Х. : Юрайт, 2012. – 88 с.
28. Тацій В.Я. Шлях «спроб та помилок» надто дорого обходиться суспільству. Наукове забезпечення законотворчості в умовах формування національної правової системи / В.Я. Тацій // Віче. – 2005. – № 9. – С. 56–58 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.viche.info/journal/129/>.
29. Христова Г.О. Юридична природа актів Конституційного Суду України : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» / Г.О. Христова ; Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого. – Х., 2004. – С. 92.
30. Шемшученко Ю.С. Теоретичні засади реалізації Конституції України / Ю.С. Шемшученко // Вісник Національної академії правових наук України. – 1997. – № 4. – С. 16.

Анотація

Бичковський Є. Л. Науково-практичний коментар: роль та значення у правовому житті України. – Стаття.

Стаття присвячена дослідженню ролі та значення науково-практичного коментаря в правовому житті України. Аналізується рівень впливу та затребуваності науково-практичних коментарів у правотворчій і

правозастосовній діяльності. Формулюються висновки щодо перспектив використання науково-практичних коментарів у правовій системі України.

Ключові слова: правова система, законотворчість, юридична доктрина, науково-практичний коментар, судові акти, правозастосування.

Анотація

Бычковский Е. Л. Научно-практический комментарий: роль и значение в правовой жизни Украины. – Статья.

Статья посвящена исследованию роли и значения научно-практического комментария в правовой жизни Украины. Анализируется уровень влияния и востребованности научно-практических комментариев в правотворческой и правоприменительной деятельности. Формулируются выводы относительно перспектив

использования научно-практических комментариев в правовом режиме.

Ключевые слова: правовая система, законотворчество, юридическая доктрина, научно-практический комментарий, судебные акты, правоприменение.

Summary

Bychkovskiy Ye. L. Role and mention of science-practical comment in legal life of Ukraine. – Article.

The article is devoted to the study of the role and significance of science-practical comment in the legal life of Ukraine. The level of influence and demand of science-practical comment in law-making and law-enforcement activity is analyzed. The conclusions about the prospects of science-practical comment in the legal system of Ukraine are formulated.

Key words: modern law, sources of law, legal act, legal text, legal doctrine, science-practical comment.